

12.5.2022

Dnro TAS/235/2022

Eduskunta
sivistysvaliokunta
SiV@eduskunta.fi

Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022 (K 1/2022)

Kiitän eduskunnan sivistysvaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuultavaksi tasa-arvovaltuutetun eduskunnalle annetusta kertomuksesta (K 1/2022) ja esitän kohteliaimmin seuraavaa.

Tasa-arvovaltuutetun tehtävät ja toimivalta

Tasa-arvovaltuutettu on toiminnassaan itsenäinen ja riippumaton lainvalvontaviranomainen, jonka tehtävänä on valvoa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain (609/1985) eli tasa-arvolain noudattamista.

Tasa-arvovaltuutetun tulee antaa kerran neljässä vuodessa eduskunnalle kertomus sukupuolten tasa-arvon tilasta. Nyt käsiteltävä kertomus on järjestyksessään toinen.

Pidän erittäin tärkeänä, että tasa-arvovaltuutetulla on mahdollisuus kertoa näkemyksiään sukupuolten tasa-arvon tilasta suoraan eduskunnalle, joka Suomessa käyttää ylintä lainsäädäntö- ja budjettivaltaa.

Sukupuolten tasa-arvo opetuksessa ja koulutuksessa

Oppilaitoksissa tehtävällä sukupuolten tasa-arvoa edistävällä työllä on suuri merkitys, koska lasten ja nuorten käsitys sukupuolesta ja sukupuolirooleista muodostuu varhain. Kertomuksessa tarkastellaankin varsin laajasti sukupuolten tasa-arvoa opetuksessa ja koulutuksessa (s. 93–118).

Opetuksen ja koulutuksen merkitys sukupuolten tasa-arvolle on ymmärretty varsin hyvin. Esimerkiksi sukupuolten välisten ja sisäisten oppimiserosten ja segregaaation lieventäminen edellyttää sukupuolinäkökulman vahvaa mukanaoloa opetuksen ja koulutuksen ohjausasiakirjoissa. On kuitenkin yllättävää, että sukupuolten tasa-arvon huomioiminen koulutuspoliittisissa asiakirjoissa on osoittautunut haasteelliseksi. Sukupuolinäkökulma puuttuu lähes kokonaan esimerkiksi valtioneuvoston koulutuspoliittisesta

selonteosta, jonka on tarkoitus linjata koulutuksen ja tutkimuksen tavoite-tilaa sekä tarvittavia voimavarojen, rakenteiden ja ohjauksen muutoksia aina 2040-luvulle saakka. Myös sivistysvaliokunta nosti tämän puutteen esiin mietinnössään 19/2021 vp.

Pelkääntään sukupuoli ei selitä koulutusvalintoja

Hallituksen käynnistämien lukuisten opetusta ja koulutusta koskevien hankkeiden tavoitteena on paitsi koulutus- ja osaamistason nosto kaikilla koulutusasteilla myös sukupuolten tasa-arvon edistäminen muun muassa kaventamalla sukupuolten välisiä oppimiseroja ja lieventämällä voimakkaasti sukupuolituneita koulutusvalintoja.

Toisaalta sekä hallitusohjelmassa että hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa 2020–2023 todetaan, että koulutuksellinen eriarvoisuus on kasvanut. Koulutukseen vaikuttaa entistä vahvemmin vanhempien koulutustaso eli koulutuksen periytyminen. Tämän lisäksi koulutukseen vaikuttavia tekijöitä ovat alueelliset ja sosioekonomiset erot sekä maahanmuuttajatausta ja sukupuoli. Näitä tekijöitä on analysoitu ja kehittämistoimenpiteitä esitetty esimerkiksi Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen (Karvi) julkaisussa ”Tasa-arvo teoiksi ja todeksi – sukupuolten sisäisten ja välisten oppimistuloserojen syitä ja taustoja perusopetuksessa” (Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, julkaisut 19:2021).

Tasa-arvovaltuutettu pitää koulutuksen kasvavaa eriarvoisuutta huolestuttavana ilmiönä.

Vaikka tyttöjen ja poikien välillä on tunnistettu keskimääräisiä eroja oppimisessa, hyvinvoinnissa, kiinnostuksen kohteissa ja koulutusvalinnoissa, eroja ei tulisi liikaa yksinkertaistaa ja tyytyä selittämään pelkistetysti sukupuolella, osin jopa haitallisia stereotyyppioita vahvistaen. Koulutuksellista tasa-arvoa tulisi tavoitella toimenpiteillä, jotka perustuvat intersektionaaliseen ja moninäkökulmaiseen risteävien erojen huomioimiseen ja joilla puretaan ahtaita sukupuolirooleja.

Tasa-arvovaltuutettu on painottanut tasa-arvo- ja sukupuolitietoisien opetuksen ja suunnitelmallisen tasa-arvoa edistävän työn merkitystä opetuksen kaikilla tasoilla. Tavoitteiden saavuttamisessa ja tasa-arvotyön onnistumisessa olennaista on jatkuva ja suunnitelmallinen työ, jonka vaikutusta arvioidaan.

Myös varhaiskasvatukseen tulee olla sukupuoli- ja tasa-arvotietoista

Tasa-arvovaltuutettu pitää tärkeänä, että sukupuolten tasa-arvoa edistetään myös varhaiskasvatuksessa. On tärkeää, että sukupuoli- ja tasa-arvotietoinen lapsen kohtaaminen vakiintuu varhaiskasvatuksessa.

Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitteluvuorokauden laajentaminen varhaiskasvatukseen perustuu pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan.

Lausuntokierroksella on parhaillaan sekä oikeusministeriössä valmisteltu hallituksen esityksen luonnos yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksesta (varhaiskasvatuksen yhdenvertaisuussuunnittelu ym.) että sosiaali- ja terveysministeriössä valmisteltu hallituksen esityksen luonnos tasa-arvolain muuttamisesta (varhaiskasvatuksen tasa-arvosuunnittelu).

Tasa-arvovaltuutetun näkemyksen mukaan tasa-arvosuunnitteluvaihtoehtojen laajentaminen varhaiskasvatukseen ei ole tehokkain tapa edistää sukupuolten tasa-arvoa varhaiskasvatuksessa. Vaikka suunnitelman laatimismenettelyprosessi voikin mahdollistaa tasa-arvoasioiden läpikäymisen varhaiskasvatustyksiköissä, tärkeämpää olisi panostaa varhaiskasvatushenkilöstön tasa-arvo-osaamiseen.

Oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat laaditaan useimmiten yhdessä. Eräs tasa-arvovaltuutetun esittämistä keskeisistä huolista on, että tasa-arvolakiin ja yhdenvertaisuuslakiin ollaan säätämässä erisältöiset säännökset varhaiskasvatuksen velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa.

Tasa-arvovaltuutettu toivoo, että olisi mahdollista välttää tilanne, jossa keskeiseen kansalliseen syrjintälainsäädäntöön sisällytetään toisistaan poikkeavat kirjaukset yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi varhaiskasvatuksessa kuten tällä hetkellä on tilanne oppilaitosten osalta. Tämä hankaloittaa ns. loppukäyttäjien toimintaa: nykyiset toisistaan poikkeavat kirjaukset aiheuttavat vaikeuksia ja tarpeetonta sekaannusta säännöksiä soveltaville kouluille ja oppilaitoksille. Ei ole kenenkään etujen mukaista laajentaa nykyistä epäyhtenäistä käytäntöä varhaiskasvatukseen.

Lasten ja nuorten hyvinvointi ja häirinnän torjuminen

Oppilaitosten suunnitelmallisessa tasa-arvoa edistävässä työssä tulee kiinnittää erityistä huomiota seksuaalisen häirinnän ja sukupuoleen perustuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Kouluterveyskyselyn tulokset varsinkin tyttöjen sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kokeman häirinnän osalta ovat kuitenkin huolestuttavia.

Tasa-arvovaltuutettu pitää Kouluterveyskyselyä ja muita säännöllisesti toistettavia kyselytutkimuksia hyödyllisinä välineinä lasten ja nuorten tasa-arvotilan seurantaan ja arviointiin. Myös oppilaitosten tasa-arvosuunnittelun tarkoitus jatkuvana tasa-arvoa edistävänä työkaluna toteutuisi paremmin, jos jo olemassa olevia tietolähteitä ja ajallisesti vertailukelpoista tietoa hyödynnettäisiin johdonmukaisesti oppilaitoksissa. Koulut voivat saada Kouluterveyskyselystä itseään koskevat tulokset mm. tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötään varten.

On tärkeää, että sekä oppilaat ja opiskelijat että opettajat ja muu oppilaitosten henkilökunta tunnistavat seksuaalisen häirinnän ja osaavat puuttua siihen. Kertomuksessaan tasa-arvovaltuutettu myös katsoo, että varhain

aloitetulla seksuaalikasvatuksella, kaikkiin häirintätilanteisiin puuttumalla ja potentiaaliset tekijät ja tekotilanteet tunnistamalla voidaan tehokkaasti ehkäistä seksuaalista väkivaltaa ja häirintää. Vaikka seksuaalinen häirintä tapahtuukin Kouluterveyskyselyn mukaan pääosin muualla kuin koulussa, on koululla merkittävä rooli häirinnän ehkäisyssä.

Vain laadukkaalla tasa-arvotyöllä voidaan kehittää koulun toimintaa

Kertomuksessa todetaan, että oppilaitoksessa tehtävällä sukupuolten tasa-arvoa edistävällä työllä voidaan kehittää oppilaitoksen toimintaa vain, jos työ on laadukasta ja siihen on sitouduttu oppilaitoksen johtoa myöten.

Tasa-arvovaltuutetun toteuttaman selvityksen mukaan perusopetuksen järjestäjät itse katsovat huolehtineensa hyvin siitä, että niiden hallinnoimissa peruskouluissa on tehty tasa-arvolain mukaista oppilaitoskohtaista työtä sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi. Lähempi tarkastelu kuitenkin paljastaa, että parannettavaa on edelleen paljon.

Opetushallituksen vuonna 2020 julkaisema selvitys maalaa synkän kuvan peruskouluissa tehtävästä tasa-arvotyöstä. Selvityksen mukaan tasa-arvosuunnitelman laatimiseen ei ole ainakaan vielä panostettu riittävästi. Vain puolet kouluista ilmoitti, että oppilaitoksen kehittämiseen tähtäävä tasa-arvosuunnitelma oli laadittu tasa-arvolain edellyttämällä tavalla koulussa.

Korkeakoulujen tasa-arvoa edistävä työ näyttäytyy puolestaan ponnettomalta. Opetus- ja kulttuuriministeriön vuonna 2020 valmistuneen selvityksen mukaan 55 % korkeakoulujen tasa-arvosuunnitelmista ei ollut voimassa selvityksen laatimishetkellä. Lisäksi yliopistojen tasa-arvosuunnitelmista 36 % ja ammattikorkeakoulujen tasa-arvosuunnitelmista vain 17 % täytti kaikki viisi selvitykseen sisällytettyä tasa-arvolain vaatimusta.

Tasa-arvosuunnitelma voi – hyvin tehtynä – toimia työkaluna siinä suunnitelmallisessa ja tavoitteellisessa tasa-arvotyössä, jota oppilaitosten tulee tehdä. Oppilaitoksissa tehtävässä sukupuolten tasa-arvoa edistävässä työssä on kuitenkin edelleen paljon parannettavaa: jos tasa-arvosuunnitelmaa ei tehdä riittävän kunnianhimoisesti, henkilöstö ja oppilaat osallistavalla tavalla, ja jos se ei ole elävä osa koulun arkea, ei tasa-arvosuunnitelmalla ole käytännössä vaikuttavuutta tasa-arvon edistämisen näkökulmasta.

Opettajankoulutuksen tulisi olla tasa-arvoasioissa aikaansa edellä

Kertomuksessa kiinnitetään huomiota myös opettajankoulutuksen keskeiseen asemaan sukupuoli- ja tasa-arvotietoisien opetuksen mahdollistamisessa. Kertomuksessa todetaan, että, opettajankoulutuksen on huolehdittava siitä, että opettajaksi valmistuvalla on työelämään siirtyessään riittävät tiedot ja taidot sukupuoli- ja tasa-arvotietoisien opetuksen tarjoamiseksi

ja opetussuunnitelman perusteiden asettamien sukupuolten tasa-arvon edistämistä koskevien vaatimusten toteuttamiseksi.

Sukupuolten tasa-arvon edistämiseen liittyvät kysymykset olisi sisällytettävä nykyistä vahvemmin opettajankoulutukseen ja opettajien täydennyskoulutukseen kaikilla kouluasteilla – myös varhaiskasvatuksessa.

Tasa-arvovaltuutettu

Jukka Maarianvaara

Liite: Opetusta ja koulutusta koskevat suositukset

Opetusta ja koulutusta koskevat suositukset

Kertomukseen sisällytetyt opetusta ja koulutusta koskevat suositukset liittyvät niin lainsäädännön kehittämiseen kuin myös säästöjen tehokkaampaan toimeenpanoon.

- Oppilaitoksissa tehtävän yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa edistävän työn sujuvuuden kannalta olisi tärkeää, että tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain oppilaitosten edistämiselvoitteita koskevat säännökset olisivat mahdollisimman yhdenmukaiset, selkeät ja konkreettiset.
- Opettajilla tulee olla riittävä tasa-arvo-osaaminen. Opettajankoulutuksessa tulisi huolehtia siitä, että opettajaksi valmistuvalla on työelämään siirtyessään riittävät tiedot ja taidot sukupuoli- ja tasa-arvotietoisien opetuksen tarjoamiseksi ja opetussuunnitelman perusteiden asettamien tasa-arvon edistämistä koskevien vaatimusten toteuttamiseksi.
- Säädösvalmistelussa tulisi huolehtia siitä, että tulevat varhaiskasvatusta koskevat yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon edistämissäännökset ovat mahdollisimman yhdenmukaiset. Olisi tarkoituksenmukaisinta, että varhaiskasvatusta koskevat edistämiselvoitteet lisättäisiin varhaiskasvatukseen.
- Henkilöstön osaaminen on avainasemassa tasa-arvon edistämässä varhaiskasvatuksessa. Sukupuoli- ja tasa-arvotietoinen varhaiskasvatus edellyttää varhaiskasvatuksen järjestäjien, palveluntuottajien sekä varhaiskasvatushenkilöstön riittävää osaamista. Lapsen sukupuoli- ja tasa-arvotietoinen kohtaaminen olisi entistä paremmin otettava huomioon varhaiskasvatuksen henkilöstön perus- ja täydennyskoulutuksessa. Tämä edellyttää myös ohjausta ja konkreettisia oppaita.
- Opetuksen järjestäjien riittävä tasa-arvo-osaaminen on turvattava. Opetuksen järjestäjillä on oltava riittävä osaaminen ja riittävät resurssit sukupuolten tasa-arvon edistämiselvoitteidensa hoitamiseksi.
- Opetus- ja kulttuuriministeriön tulisi painottaa tulos- ja tavoiteohjauksessaan nykyistä enemmän korkeakoulujen tasa-arvotyön merkitystä.